

El pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908: un referent pedagògic

Raquel de la Arada Acebes*

Resum

En aquest article l'autora revisa la gènesi i evolució del pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908 que, entre altres aspectes, proposava una escola pública de qualitat, a càrrec del municipi, amb els següents principis pedagògics: coeducació, ensenyament en llengua catalana i neutralitat religiosa. La difícil conjuntura política del moment va impedir que aquest pressupost reeixís després d'una llarga disputa pública i social. Ben mirat, aquell projecte obeïa a una política cultural de l'esquerra catalanista i republicana que es movia ideològicament en l'òrbita del modernisme cultural i pedagògicament, en el moviment renovador de l'Escola Nova, que va arrelar amb força a casa nostra, amb l'ajut i col·laboració de la *Institución Libre de Enseñanza*. En conseqüència, el Pressupost Extraordinari de Cultura era el resultat d'una mentalitat basada en una política cultural que havia de proporcionar a la ciutat de Barcelona –i per extensió, a tot Catalunya– un model d'escola pública adequat als criteris del modernisme cultural i del regeneracionisme polític.

Paraules clau

història de l'educació, pedagogia catalana, Ajuntament de Barcelona, grups escolars, coeducació

Recepció de l'original: 29 de gener de 2008

Acceptació: 19 de febrer de 2008

L'any 1908 marca una fita en la història de la pedagogia catalana, considerant que durant aquell any es va assistir a la redacció, aprovació i suspensió del pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. A hores d'ara podem trobar abundant bibliografia sobre aquest episodi; en són exemples la primera edició de la memòria *Presupuesto extraordinario de cultura* (1908) com el magnífic llibre *Les construccions escolars de Barcelona* (1922), ambdós publicats pel mateix Consistori, que recull bona part de la documentació de tot el procés i el ressò que aquest projecte municipal va tenir entre entitats i autoritats catalanes. D'altra banda, comptem amb el clàssic llibre de Joaquim Camps i Arboix, *El Pressupost de Cultura de 1908: problema d'actualitat* (1974), que ha estat un referent al llarg de la transició democràtica per acostar-nos a la polèmica que va acompanyar l'elaboració i discussió pública d'aquell pressupost. Del mateix període és la tesi doctoral de Jaume Matas Tort (1977), que constitueix una aproximació bibliogràfica que aporta abundant documentació i subratlla el relleu que va tenir aquest capítol de la història barcelonina. Més recent és la publicació d'Alfred Pérez-Bastardas, *Barcelona davant el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908* (2003), assaig que ens permet revifar l'actualitat d'aquella disputa que va

(*) Especialista en estudis de gènere en l'època contemporània. Autora de la tesi doctoral *Les dones a Catalunya en la transició de l'Antic al Nou Règim: esferes públiques i privades* (2006) ha publicat articles i treballs en revistes especialitzades. Darrerament, ha col·laborat en la redacció dels materials per al catàleg de l'exposició *Les filles de la llibertat: les dones en la construcció de la ciutadania*, organitzada pel Museu Nacional d'Història de Catalunya (2008). Adreça electrònica: rarada@xtec.cat

donar preeminència als interessos polítics per sobre dels principis pedagògics, que a més d'aportar un apèndix amb alguns dels documents ja coneguts, ofereix nova llum sobre la polèmica ciutadana que es va generar durant aquells mesos que precediren la Setmana Tràgica de 1909.

Aquest darrera publicació subratlla la presència d'un dels institucionistes que va participar més activament en la política educativa municipal, Hermenegildo Giner de los Ríos (Cadis, 1847—Granada, 1923) que va ocupar la càtedra de Psicologia, Lògica i Filosofia Moral durant vint anys a l'Institut de Segon Ensenyament de Barcelona (1898-1918). La seva intervenció en la política catalana —i sobretot, barcelonina— al llarg dels primers anys del segle xx, resulta imprescindible per copsar la seva influència en el pressupost de Cultura de 1908. Des de la seva joventut va militar en partits republicans però no va ocupar cap càrrec polític fins arribar a la ciutat Comtal on va ser elegit regidor, per primer cop, en les eleccions municipals de novembre de 1903, per la candidatura de la Unión Republicana. En el Consistori barceloní va arribar a presidir alguns plens com alcalde accidental entre 1906 i 1907. Durant el seu període com a regidor és reconegut pels seus rivals polítics que aproven les seves iniciatives pedagògiques; de fet, la seva opinió va ser tinguda en compte en el moment de concedir subvencions i entomar nous projectes. Tant és així que ell mateix al·ludeix a la seva acció política municipal en els seus escrits i es mostra orgullós de la seva contribució en les reformes iniciades per l'Ajuntament de la ciutat. El mes de març de 1907 dimiteix com a regidor i s'uneix a Alejandro Lerroux quan aquest darrer va fundar l'any 1908 el Partido Republicano Radical. El 13 de desembre d'aquell mateix any es va presentar a les eleccions complementàries al Congrés de Diputats, juntament amb Sol y Ortega i Lerroux, i és així com va obtenir el seu escó a les Corts per la província de Barcelona.

Sembla clar que la tasca desenvolupada per Hermenegildo Giner de los Ríos —germà de l'insigne Francisco Giner, promotor de la Institución Libre de Enseñanza fundada l'any 1876— va contribuir a la introducció de les tesis educatives *institucionistes* en l'Ajuntament de Barcelona. Giner va deixar la seva empremta en la política educativa de la ciutat durant la seva participació com a regidor i, quan era absent, gràcies a la seva relació amb personatges que introdueixen propostes pedagògiques properes al model institucionista, tal com va succeir amb el més disputat que discutit pressupost de Cultura de 1908, projecte que no va poder materialitzar-se fins l'adveniment de la Segona República. Entre les iniciatives que Hermenegildo Giner de los Ríos va promoure durant la seva etapa de regidor a l'Ajuntament de Barcelona destaquen les següents: les primeres colònies escolars organitzades pel Consistori, aprovades al juny de 1906; les cantines escolars, la primera de les quals va començar a funcionar el febrer de 1907 al barri d'Hostafrancs sota la direcció de Celestina Vigneaux; les escoles a l'aire lliure, la primera de les quals va ser l'Escola del Bosc de Montjuïc aprovada l'any 1906, tot i que no es va inaugurar fins al 1914 sota la direcció de Rosa Sensat i Antolí Monroy; les beques i ajuts per a la formació del professorat, fins al punt que Giner va manifestar en una de les sessions del ple municipal que «en matèria de personal estimava indispensable tenir bons mestres, sòlidament instruits i ben dotats, per a poder-los exigir un ensenyament complet i beneficis per

als elevats fins que tenien encomanats»¹. No ens ha d'estranyar, per tant, que l'*Escola de Mestres* de Joan Bardina, fundada el 1906, comptés amb el suport d'Hermenegildo Giner, que va col·laborar com a docent i que actuarà davant de l'Ajuntament per aconseguir una subvenció per al sosteniment d'aquell centre, que funcionava en règim de coeducació.

En conseqüència, Hermenegildo Giner va ser possiblement un dels inspiradors més significats del pressupost de Cultura, ja que la planificació educativa de la ciutat s'emmirallava en la moderna metodologia pedagògica sorgida de l'incipient moviment de l'Escola Nova, amb especial esment a l'exemple de la Institución Libre de Enseñanza. De fet, a la segona de les bases de constitució de la «Institució de Cultura Popular» es determinava que aquesta «tindrà al seu càrrec l'organització i govern de quatre escoles graduades d'ensenyament primari, de quatre biblioteques populars que s'instal·laran en els mateixos edificis de les escoles, i de les obres circum-escolars i post-escolars, tals com conferències, cantines, camps de joc, excursions i colònies escolars, que puguin contribuir al desenvolupament físic i espiritual dels alumnes, o al foment de la cultura popular en el seu radi d'acció pedagògica» (Ajuntament de Barcelona, 1922, p. 83). No obstant això, la presència d'Hermenegildo Giner en aquest debat s'esvaeix des del moment que va dimitir pel seu enfrontament amb els republicans catalanistes que, malgrat considerar-lo un intel·lectual de gran vàlua, discrepaven per la seva actitud anticatalana, posició difícil de mantenir en aquells moments d'esclat solidari. L'èxit electoral de la unió de partits catalanistes, anomenada Solidaritat Catalana, al començament de 1906, va condicionar el nou equilibri de forces polítiques al Consistori barceloní. De fet, l'aparició de Solidaritat Municipal, nom amb el que era coneguda aquesta coalició política al Consistori, va generar una divisió del republicanisme català entre els partidaris del pacte solidari, al voltant de Salmerón, i aquells altres que sota la direcció d'Alejandro Lerroux es mostraven clarament antisolidaris. En tot cas, la participació d'intel·lectuals institucionistes en l'elaboració i defensa del pressupost de Cultura de 1908 no es limita a Hermenegildo Giner sinó que també col·labora en la redacció del pressupost Luis de Zulueta, nascut a Barcelona el 1878, que si bé es va traslladar a Madrid a partir del mes d'octubre de 1907 va mantenir sempre unes bones relacions amb els republicans catalans fins al punt de ser nomenat comissari de la Institució de Cultura Popular.

Fet i fet, Hermenegildo Giner de los Ríos i Luis de Zulueta van formar part de la Comissió creada el 1907 encarregada d'elaborar el projecte de cultura, en el qual es defensava una educació pública molt innovadora que permetia incorporar mètodes poc experimentats fins aleshores a les escoles municipals, com ara l'escola graduada, la coeducació, la introducció dels treballs manuals, la música, el dibuix, l'educació física. Aquest model educatiu havia d'anar acompanyat del disseny de nous equipaments, com biblioteca, gimnàs, dutxes, lavabos, menjador, sala d'actes, despatxos, etc., i de l'arranjament d'espais exteriors i d'instal·lacions annexes a l'edifici escolar, com camps de joc i horts. En definitiva, tot plegat havia de contribuir a l'aplicació d'una pedagogia renovada i modèlica per a les escoles municipals, encarregades de garantir una educació pública de qualitat per a les classes populars.

(1) Sessió pública extraordinària del 6 de novembre de 1906 (*Llibre d'Actes de l'Ajuntament de Barcelona*, Arxiu Administratiu).

Tanmateix, l'elaboració del pressupost publicat aquell mateix any 1908 en un volum de 157 pàgines s'atribueix principalment a Pere Coromines, que aleshores treballava a l'Ajuntament de Barcelona com a cap del Negociat d'Ingressos i Despeses, amb la col·laboració de Luis de Zulueta i Ignasi de Janer, els quals s'encarregaran d'algunes qüestions específiques; tots tres conjuntament van redactar la part final de la memòria que signen els regidors d'aquesta Comissió –Francesc Puig i Alfonso, i Pere Rahola, per la Lliga Regionalista, Francesc Layret i Francesc Magriñà, per la Unió Republicana– el 24 de febrer de 1908 (Bastardas, 2003, pp. 36-39).

Filosofia del pressupost

A les primeres pàgines de la memòria es fa una justificació dels principis que han d'emmarcar aquest projecte de renovació pedagògica, com són la coeducació, l'ensenyament en català i la neutralitat en matèria religiosa. S'encarregaran d'això dos dels redactors principals, Pere Coromines i Luis de Zulueta, ambdós militants del republicanisme solidari. Per justificar la coeducació, Zulueta recorrerà a l'autoritat de Concepción Arenal, als escrits de la qual no tan sols es reclamava la mateixa educació per a les dones que per als homes sinó, a més, espais d'aprenentatge compartits. Així mateix, esmenta l'experiència de la Institución Libre de Enseñanza, que a Madrid «ha establert la coeducació des de fa molts anys, sense que, quant a la pràctica d'aquest sistema, se li hagi pogut fer mai cap retret» (Ajuntament de Barcelona, 1922, p. 50). Per acabar d'argumentar la bondat de la coeducació, aquest estudi pedagògic aporta exemples d'escoles que a l'estranger han introduït amb èxit aquest principi, com la d'Horaci Mann als Estats Units, o les Bedales School del Dr. Badley a Anglaterra, entre d'altres. Malgrat que la proposta d'aplicació només arriba a les escoles infantils i, de forma experimental, a dues de les quatre escoles graduades de primària, aquest principi és el primer que s'argumenta. Pere Coromines se'n farà càrrec de la justificació dels dos criteris restants. Pel que fa a l'ensenyament en català, apuntava que aquesta era la llengua materna de més del 90% de la població en edat escolar i que, un cop assolit el coneixement de la llengua materna, es podria resoldre millor l'aprenentatge del castellà. Per a l'alumnat de parla castellana es contemplaven classes especials i la integració a les de llengua catalana de forma gradual, tot introduint-la a determinades àrees on es poguessin familiaritzar fins aconseguir incorporar-la com a llengua vehicular. En relació a l'educació religiosa, el projecte defensa la neutralitat de les escoles per poder atendre l'alumnat de procedència familiar diversa, amb independència de les seves creences religioses. S'establí l'obligatorietat de les escoles d'impartir classes de religió catòlica però aquest ensenyament tenia caràcter voluntari per a l'alumnat. Aquest acord permetia arribar a un consens entre regionalistes i republicans, tot defensant la llibertat de consciència i la llibertat de cultes. Constituïa, doncs, un model educatiu que a més de sintonitzar amb l'esperit institucionista recordava la tradició pedagògica de la III República francesa, de la qual els promotors del pressupost discrepaven en no acceptar el jacobinisme centralista. A l'ensem, el pressupost incorporava alguns aspectes de les escoles laiques i racionalistes establertes a Catalunya des de finals del segle XIX i que havien trobat un model a seguir a l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, que –recordem– va ser afusellat el 13 d'octubre de 1909 acusat de ser l'instigador de la Setmana Tràgica de Barcelona.

La conjuntura no va ser propícia per a la implementació d'aquell pressupost de Cultura que –després de ser aprovat el 10 d'abril de 1908 pel municipi barceloní– va ser retirat davant les pressions socials i polítiques. En realitat, es tractava d'un Pressupost Extraordinari fruit d'una renegociació del deute municipal en millors condicions creditícies, que va permetre disposar d'una elevada suma econòmica (gairebé tres milions de pessetes de 1908) sense augmentar el préstec. La conjunció entre republicans i regionalistes que dirigia democràticament l'Ajuntament barceloní desitjava posar fi al dèficit d'escoles a la ciutat de Barcelona que, fruit de les annexions dels municipis propers, havia augmentat sensiblement la població juntament amb el percentatge d'analfabetisme². I tot això sobre la base d'una política municipal que, segons definició d'Albert Bastardas, es distingia per un lema clar i contundent: «Higiene i Cultura». Ja uns anys abans, al novembre de 1905, els republicans Hermenegildo Giner de los Ríos, Albert Bastardas i Guillermo López havien proposat la construcció d'un edifici per a escola de cecs i sordmuts i poc després van promoure la creació de 25 escoles per a ambdós sexes. A més, les iniciatives en el camp escolar s'havien de completar amb una sèrie d'obres urbanístiques –l'obertura de la via Laietana, l'anomenat pla Baixeras planificat des de 1889, per a esponjar els barris del centre de la ciutat– a fi que Barcelona adquirís la condició de ciutat moderna i cosmopolita, completant aquells projectes que s'havien concebut des dels temps de l'Exposició Universal de 1888 i restaven aturats per manca de finançament.

Es partia del supòsit que Catalunya era una empresa cultural de manera que precisava de reformes urgents en el camp pedagògic i urbanístic. En cert sentit, aquesta proposta cultural (una espècie de *Kulturkampf* republicà i catalanista) sorgia de la combinació del republicanisme federal, que havia aparegut a la Primera República (1873) de la mà de Pi i Margall i dels vents culturals del modernisme finisecular que desitjava un progrés social i urbà que donés a la ciutat de Barcelona l'estatus de capital europea. Des d'aquesta perspectiva, el Pressupost Extraordinari de Cultura obeeix a una política cultural de l'esquerra catalanista i republicana que es movia ideològicament en l'òrbita del modernisme cultural i pedagògicament en el moviment de l'Escola Nova canalitzant diverses experiències educatives autòctones que s'havien promogut des de la iniciativa privada, com l'escola Horaciana i Mont d'Or. En conseqüència, aquell Pressupost Extraordinari de Cultura era el resultat d'una mentalitat basada en una política cultural que havia de proporcionar a la ciutat de Barcelona un model d'escola adequat als criteris del modernisme cultural, de la regeneració política i de les idees de progrés de l'esquerra catalana. És lògic, doncs, que aquesta estratègia respongués al tarannà del modernisme que mantenia una proposta diferenciada als postulats del catalanisme conservador de la Lliga Regionalista que, sota la direcció política de Prat de la Riba, intel·lectuals com Josep Pijoan i Eugeni d'Ors van impulsar donant lloc a una nova ètica i un llenguatge estètic classicista. En efecte, després de la Setmana Tràgica (darreries de juliol de 1909) es produïria l'èxit públic del Noucentisme fins l'extrem que sota l'acció del catalanisme conservador la cultura arribaria a adquirir un nou protagonisme a casa nostra, especialment durant el període de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923).

(2) Segons els censos demogràfics de la ciutat de Barcelona, entre 1900 i el 1910 la taxa bruta de població analfabeta va baixar d'un 41,3% a un 28,4% entre els homes, i d'un 55% a un 40,9% entre les dones.

Amb tot, l'any 1907 va semblar que arribava l'hora per a una esquerra petitburgesa, políticament republicana, que des del catalanisme progressista sintonitzava amb la filosofia institucionista i el modernisme cultural. Tanmateix, l'enfrontament era previsible ja que, tant des dels sectors intransigents que procedien de l'integrisme carlí com del regionalisme conservador, no es veia amb bons ulls una proposta pedagògica que també s'allunyava de les posicions radicals i anarquitzants. Per consegüent, el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908 significa l'opció del catalanisme republicà que, al costat d'altres grups polítics (republicans lerrouxistes, regionalistes, etc.), va governar l'Ajuntament de Barcelona entre 1905 i 1909. D'alguna manera, el consens que es va aconseguir entre regidors republicans i regionalistes per la Solidaritat Municipal no es va veure correspost per la classe política de Catalunya, agrupada al voltant de la Solidaritat Catalana i decantada cap a posicions més conservadores. Dit amb altres paraules: no va haver suficient voluntat política per a un projecte elaborat per l'esquerra catalanista i republicana.

Més disputat que discutit

La discussió pública del Pressupost de Cultura –sobretot després de la seva aprovació al ple del 10 d'abril de 1908– anticipa i precedeix, desgraciadament, una fenomenologia política i social que va esclatar amb tota la seva violència el 1936. Els dos sectors existents a la ciutat de Barcelona –el liberal-progressista i el conservador– es van embardissar en una agra polèmica malgrat que la votació –26 regidors a favor i només 7 en contra– va ser clarament favorable al pressupost. Ara bé, un cop aprovat pel ple municipal, va arribar la discussió –fil per randa– del seu articulat, enmig d'una campanya orquestrada des dels sectors conservadors més integristes. La ciutat –com recull la premsa de l'època– es va dividir segons els seus criteris polítics, socials i religiosos. Per primer cop, un projecte cultural escindia la societat barcelonina i, per extensió, catalana fent bandera –a favor o en contra– de la tolerància democràtica i social.

Els opositors, amb la voluntat de desacreditar el projecte, van atribuir a la maçoneria la gestació del pressupost i van criticar, titllant-lo d'amoral, el caràcter laïcista de la proposta. Es denigrava la coeducació que només era acceptada en els primers anys –fins els set– d'escolarització. Des dels sectors intransigents de l'Església i del regionalisme –per exemple, des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*– es va denunciar el perill de l'escola neutra i bisexual. També els sectors professionals de l'ensenyament públic –integrada majoritàriament per mestres procedents de fora de Catalunya– es van sumar a les crítiques censurant el procediment d'accés per a proveir les places de mestres d'aquestes escoles i el greuge que els podia ocasionar la gratuïtat de l'ensenyament previst per als nous grups escolars. Els mítings i les manifestacions se succeïen sense treva, avivat tot això des de les pàgines de la premsa contrària al pressupost (*La Vanguardia*, *El Diario de Barcelona*, *El Correo Catalán*, *El Noticiero Universal*, etc.). Per la seva banda, des de les pàgines de la premsa republicana i liberal (*El Poble Català*, *El Diluvio*, *La Publicidad*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Campana de Gràcia*, etc.) es va defensar el pressupost la qual cosa va provocar una agitació pública considerable, fins al punt que la polèmica va pujar de to i va afectar una pau ciutadana ja de per si precària.

En realitat, l'aprovació i posterior retirada del pressupost constitueix un autèntic plebiscit social ja que, llevat dels republicans catalanistes que el defensaven en la seva totalitat, altres sectors com els catalanistes conservadors el criticaven per sostenir la neutralitat religiosa, mentre que els partidaris de Lerroux el combatien perquè consideraven que postergava la llengua castellana. Així doncs, des de les mateixes files del republicanisme lerrouxista (*El Progreso*) –en les quals s'integrava Hermenegildo Giner de los Ríos, defensor de la llengua castellana– es qüestionava la bondat del pressupost perquè consideraven que la demanda de l'ensenyament en llengua catalana constituïa un component més de l'estratègia del catalanisme polític de la Lliga Regionalista. Per aquest motiu el Partit Republicà Radical –després del fracàs del pressupost de 1908– va decidir elaborar unes bases pedagògiques per orientar l'ensenyament de les escoles republicanes donant lloc als *Preceptos pedagógicos para el profesorado de las escuelas libres, neutrales o laicas de niños y niñas* (1913), signats pel propi Hermenegildo Giner. En aquests preceptes s'insistia en la coeducació, en la conveniència de l'educació integral amb forta presència de l'educació física, i en la pràctica de la neutralitat en matèria religiosa, sense esmentar la utilització de la llengua catalana.

Comptat i debatut, un conjunt de dificultats administratives i polítiques van entorpir el possible desenvolupament de les bases del Pressupost Extraordinari de Cultura. Així, Domènec Joan Sanllehy, alcalde monàrquic per Reial Ordre, va decidir suspendre el 5 de maig de 1908 la base cinquena que establia que l'ensenyament seria neutre en matèria religiosa, si bé un dia a la setmana, a la tarda, es dedicaria a ensenyar la religió catòlica als nens que voluntàriament assistissin a l'escola aquell dia. Davant l'hostilitat de la premsa republicana contrària a la suspensió d'aquesta base, l'alcalde Sanllehy va sol·licitar per motius de salut uns dies de vacances i va ocupar interinament l'ajuntament Albert Bastardas i Sampere, republicà solidari i catalanista. Mentrestant es van presentar a l'Ajuntament una sèrie de diputats republicans acompanyats per Luis de Zulueta, per donar suport a l'alcalde interí en el seu intent de tirar endavant el pressupost. Els diputats progressistes van insistir que la reforma urbana de la ciutat devia anar acompanyada d'una reforma de la cultura i de l'educació mentre que els sectors conservadors van elevar un seguit de recursos contra el pressupost aprofitant el període legal d'exposició pública.

Sigui com sigui, el cas és que la polèmica entorn del pressupost es va estendre més enllà de Catalunya: Pablo Iglesias protestava des de l'Ajuntament de Madrid per la suspensió de la base cinquena; Miguel de Unamuno es manifestava contrari a acceptar l'ensenyament en català, i Canalejas, líder de l'oposició liberal, va fer públic a l'hemicicle un discurs en el qual criticava amb duresa la ingerència política del cardinal Casañas però, tanmateix, s'oposava a l'ensenyament en llengua catalana. Finalment, el 25 de febrer de 1909 –pocs mesos abans de la Setmana Tràgica– el governador civil de Barcelona, Ángel Ossorio y Gallardo va prendre la decisió, de conformitat amb el govern central, de suspendre l'acord de l'Ajuntament de Barcelona en què s'aprovava aquell polèmic pressupost de Cultura. S'argüia que el Consistori barceloní cometia excessos legals que afectaven la totalitat del pressupost superant l'àmbit de les seves competències, circumstància que feia inviable la seva aplicació. Per consegüent, el catalanisme modernista i republicà va rebre una forta derrota, més encara si tenim en compte que aquell pressupost era fruit d'una política solidària municipal que va liderar un projecte polític unitari, que hauria d'esperar fins a la creació del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona, com veurem tot seguit. En qualsevol

cas, queda clar que els homes de la Institución a Catalunya –Hermenegildo Giner de los Ríos i, sobretot, Luis de Zulueta que va participar en la preparació i redacció del text del Pressupost– van intervenir activament en la gestació, al cap i a la fi, d'una magna obra de cultura que va resultar inviable per les discòrdies polítiques.

A la vista del que s'ha exposat és evident que la data de 1908 marca un punt d'inflexió en l'orientació de la pedagogia catalana, tot i les vicissituds que van acompanyar a la redacció i aprovació del pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, que, finalment, seria abolit. Més enllà de la casuística que va envoltar la suspensió d'aquest pressupost, s'ha de destacar la voluntat pedagògica de l'Ajuntament de Barcelona, que considerava que la capital de Catalunya precisava de reformes urgents en el camp pedagògic i urbanístic. D'alguna manera, aquella proposta pedagògica –una espècie de lluita per la cultura de caràcter progressista i catalanista– sorgia de la combinació del republicanisme polític que procedia del federalisme de la Primera República (1873) i dels vents culturals del modernisme finisecular que desitjava un progrés social i urbà que donés a la ciutat de Barcelona l'estatut d'una veritable capital continental.

Així, doncs, calgué esperar a la constitució del Patronat Escolar de Barcelona per tal que aquest projecte pedagògic pogués tirar endavant, a partir de la iniciativa de l'Assessoria Tècnica creada l'any 1917, que des de les diverses seccions que la integren –Pedagogia, Arquitectura Escolar, i Higiene Escolar– perseguia capgirar el model de centre educatiu existent. De fet, es buscava una alternativa que contemplés les diferents variables –estètiques, arquitectòniques, higièniques i pedagògiques– que conflueixen en el món de l'escola, d'una escola que amb el Patronat Escolar va ocupar el centre de la preocupació política i ciutadana. Per tant, una primera empremta es troba en els Grups Escolars que depenien del Patronat Escolar de Barcelona que es va establir l'any 1922, malgrat que per qüestions polítiques derivades de la dictadura de Primo de Rivera, no va poder endegar satisfactòriament les seves activitats fins a 1930, poc abans de l'adveniment de la Segona República. No debades, l'any 2005 es va commemorar el setanta-cinquè aniversari de la seva creació, circumstància que ha estat aprofitada per Salvador Domènech (2008) per oferir-nos un magnífic llibre sobre els protagonistes –alumnes i mestres– d'aquells enyorats Grups Escolars (Lluís Vives, Pere Vila, Baixeres, etc.), alguns d'ells dissenyats per Josep Goday, que van ser promoguts i gestionats pel Patronat Escolar de Barcelona.

A més, el deixant del pressupost de Cultura de 1908 també es detecta en la filosofia del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), que es va posar en marxa sota la perspectiva de l'escola única el juliol de 1936. Nogensmenys, els aires d'aquell plantejament pedagògic i cultural formulat l'any 1908 es van sentir en els anys de la transició democràtica. Altrament, Joaquim Camps Arboix, el 1974 –un any abans de la mort de Franco– recuperava la memòria d'aquell pressupost en una publicació que, tot i el seu caràcter divulgatiu, posava a l'abast de les noves generacions un projecte educatiu que propugnava un ensenyament en llengua catalana, en règim de coeducació i neutralitat religiosa, principis que havien de ser repensats en aquells temps de defensa aferrissada de l'escola pública. No per atzar, el 1977 es presentava una tesi doctoral a la Universitat de Barcelona (Matas, 1977) que confirmava la importància d'aquell pressupost i la necessitat de procedir a una anàlisi històrica rigorosa i documentada.

Si ens preguntem sobre la significació d'aquell pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908, podem concloure que es tractava, en definitiva, d'un projecte alternatiu que reclamava el paper dels municipis en matèria de política educativa i cultural. Així, igualment, el pressupost de 1908 va deixar la seva petja en moltes de les iniciatives pedagògiques del tardofranquisme (recordem les escoles del CEPEC, per exemple) i, al mateix temps, en els idearis educatius de molts partits polítics, agrupacions sindicals i professionals, i associacions d'alumnes i de llurs famílies. Certament, aquells quatre principis (un ensenyament públic i gratuït, en català, coeducatiu i neutre en matèria religiosa) responien a una vocació pedagògica inequívocament democràtica que emfasitzava, per damunt de tot, la defensa de l'escola pública, en una línia de pensament que sintonitzava amb els supòsits pedagògics sorgits de la Revolució Francesa (1789), assumits –a més a més– pel moviment renovador de l'Escola Nova que així assolía trets populars en posar l'educació a l'abast de tothom. Ras i curt, amb aquell pressupost de 1908 la Catalunya progressista s'atorgava un projecte pedagògic que, malgrat el seu fracàs històric per haver estat retirat, ha constituït un referent per a la pedagogia catalana contemporània.

Referències

- Ajuntament Constitucional de Barcelona (1908) *Presupuesto Extraordinario de Cultura*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona.
- Ajuntament de Barcelona (1922) *Les construccions escolars de Barcelona. Recull dels estudis, projectes i altres antecedents que existeixen en l'Ajuntament per la solució d'aquest problema*. Barcelona, Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i Cia. [Assessoria tècnica de la Comissió de Cultura].
- Bastons, C. (1998) «1898: Hermenegildo Giner de los Ríos (1847-1923), un intel·lectual d'acció», a *Entre la crisi d'identitat i la modernització. Actes del Congrés Internacional celebrat a Barcelona, 20-24 d'abril de 1998*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. I, pp. 379-391.
- Camps, J. (1974) «El Pressupost de Cultura de 1908: problema d'actualitat». *Episodis de la Història*, 189. Barcelona, Rafael Dalmau.
- Cañellas, C.; Toran, R. (1982) *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona 1916-1936*. Barcelona, Barcanova.
- Delgado, B. (2000) *La Institución Libre de Enseñanza en Catalunya*, Barcelona, Ariel.
- Domènech, S. (2008) *Els alumnes de la República. Els grups escolars del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Giner de los Ríos, H. (1913) *Preceptos pedagógicos para el profesorado de las escuelas libres, neutrales o laicas de niños y niñas*. Barcelona, Palma de Mallorca, Calamus Scriptorius, 1979 (Introducció de B. Delgado).
- Hernández, M.; Hernández, C.; Sanromà, J. (2005) *Celestina Vigneaux. Les cantines escolars a Barcelona i la renovació pedagògica a l'escola pública*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Ajuntament de Barcelona.
- Matas, J. (1977) *El Presupuesto Extraordinario de Cultura de 1908 del Ayuntamiento de Barcelona, en el marco de la renovación escolar de Cataluña*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història (Tesi doctoral; director: Emili Giralt).
- Pérez-Bastardas, A. (2003) *Barcelona davant el Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908*. Barcelona, Mediterrània.

El presupuesto de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona de 1908: un referente pedagógico

Resumen: En este artículo la autora revisa la génesis y evolución del presupuesto de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona del año 1908 que, entre otros aspectos, proponía una escuela pública de calidad, a cargo del municipio, y que contemplase los siguientes principios pedagógicos: coeducación, enseñanza en lengua catalana y neutralidad religiosa. La difícil coyuntura política del momento impidió que este presupuesto saliera adelante, después de una larga disputa pública y social. Bien mirado, aquel proyecto obedecía a una política cultural de la izquierda catalanista y republicana que se movía ideológicamente en la órbita del modernismo cultural y pedagógicamente en el movimiento renovador de la Escuela Nueva que arraigó con fuerza en Catalunya, con la ayuda y colaboración de la Institución Libre de Enseñanza. En consecuencia, el Presupuesto Extraordinario de Cultura era el resultado de una mentalidad basada en una política cultural que tenía que proporcionar a la ciudad de Barcelona –y por extensión, a toda Catalunya– un modelo de escuela pública adecuado a los criterios del modernismo cultural y del regeneracionismo político.

Palabras clave: historia de la educación, pedagogía catalana, Ayuntamiento de Barcelona, grupos escolares, coeducación

Le budget de la culture de la Mairie de Barcelone de 1908 : une référence pédagogique

Résumé : Dans cet article, l'auteur révisé la genèse ainsi que l'évolution du budget de la culture de la Mairie de Barcelone de l'année 1908 qui proposait, entre autres aspects, une école publique de qualité, à la charge de la municipalité, et qui envisageait les principes pédagogiques suivants : coéducation, enseignement en langue catalane et neutralité religieuse. La difficile conjoncture politique du moment empêche l'exécution de ce budget, après une longue querelle publique et sociale. Tout bien considéré, ce projet obéissait à une politique culturelle de la gauche catalaniste et républicaine qui se déplaçait idéologiquement dans la sphère du modernisme culturel catalan et pédagogiquement dans le mouvement rénovateur de l'École nouvelle qui s'est enraciné avec force en Catalogne, avec l'aide et la collaboration de l'*Institución Libre de Enseñanza* (Institution libre de l'enseignement). En conséquence, le budget extraordinaire de la culture était le résultat d'une mentalité basée sur une politique culturelle qui devait donner à la ville de Barcelone –et par extension à toute la Catalogne– un modèle d'école publique adaptée aux critères du *modernismo cultural* et du *regeneracionismo político*.

Mots clés : Histoire de l'éducation, pédagogie catalane, Mairie de Barcelone, groupes scolaires, coéducation

The 1908 Budget of the Culture Office of the Barcelona City Council: A Pedagogical Reference

Abstract: In this article, the author reviews the genesis and evolution of the 1908 budget of the Culture Office of the Barcelona City Council. Among other things, it included proposals for high-quality public education run by the city according to the following teaching principles: coeducation, instruction in Catalan, and religious neutrality. The difficult political situation at that time prevented the proposals from moving forward, following a long and drawn-out public debate. Examined carefully, the project responded to a cultural politics of the Catalanist, republican left that moved ideologically in the orbit of cultural modernism and pedagogically in the modernising movement of the New School, which had firmly taken root in Catalonia with the help and collaboration of the *Institución Libre de Enseñanza* (Free Institute of Education). As a result, the Extraordinary Budget for Culture grew out of a mindset towards cultural politics that was supposed to give the city of Barcelona –and, by extension, all of Catalonia– a public school model that met the criteria of cultural modernism and political regeneration.

Key words: history of education, Catalan instruction, Barcelona City Council, school groups, coeducation

Fe d'errates apareguda a *Temps d'Educació*, 35, p. 325

En l'article «El pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908: un referent pedagògic», cal introduir les esmenes següents:

p. 244; 1er. paràgraf; final

On diu: (Bastardas, 2003, pp. 36-39)

Ha de dir: (Pérez-Bastardas, 2003, 36-39)

p. 245; 1er. Paràgraf; 4t Punt

On diu: un lema clar i contundent: «Higiene i Cultura»

Ha de dir: «un lema clar i contundent: Higiene i Cultura» (Pérez-Bastardas, 2003, p. 44).

p. 245; 2n paràgraf; 3r punt

On diu: el Pressupost Extraordinari de Cultura obeeix a una política cultural de l'esquerra catalanista i republicana...

Ha de dir: «el Pressupost Extraordinari de Cultura obeeix a una política cultural de l'esquerra catalanista i republicana» (Pérez-Bastardas, 2003, p. 43).

p. 245; 2n paràgraf, 4t punt

On diu: criteris del modernisme cultural, de la regeneració política i de les idees de progrés de l'esquerra catalana

Ha de dir: «criteris del modernisme cultural, de la regeneració política i de les idees de progrés de l'esquerra catalana» (Pérez-Bastardas, 2003, p. 48).

p. 246; 2n paràgraf; final

Cal afegir: (Pérez-Bastardas, 2003, p. 50).

p. 246; 3er paràgraf; final

Cal afegir: (Pérez-Bastardas, 2003, pp. 51-58).

p. 247; 3r paràgraf; final del primer punt

Cal afegir: (Pérez-Bastardas, 2003, p. 132).